

NASTAVNO-NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Odlukom Nastavno-naučnog veća Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu od 21. 09. 2023. godine, izabrani smo u komisiju za ocenu doktorske disertacije „Lična autonomija i političko odlučivanje“ doktoranda Miloša Kovačevića. Na osnovu uvida u rad kandidata podnosimo sledeći referat:

REFERAT O ZAVRŠENOJ DOKTORSKOJ DISERTACIJI

1. Osnovni podaci o kandidatu i disertaciji

Miloš Kovačević rođen je 18. septembra 1992. godine u Novom Sadu. Osnovne studije upisao je 2011. godine na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, a završio ih je 2015. godine sa prosečnom ocenom 9,12. Tema završnog rada bila je „Određenje indoktrinacije u savremenoj analitičkoj filozofiji”, a mentorka na izradi završnog rada bila je prof. dr Ljiljana Radenović. Master studije filozofije koje je upisao 2015. godine, završio je 2016. godine sa prosečnom ocenom 10,00. Odbranio je završni master rad pod naslovom „Sloboda i predstavnička demokratija: Razmatranja o Milovom principu štete” sa ocenom 10. Mentor na izradi master rada bio je prof. dr Ivan Mladenović. Doktorske studije na Odeljenju za filozofiju upisao je 2017. godine.

Od 2022. godine radi kao istraživač saradnik u okviru Instituta za filozofiju, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Od 2018. godine bio je angažovan kao stipendista

Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru projekta *Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti*, čiji je nosilac Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Od 2018. godine angažovan je u nastavi na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu, na izvođenju vežbi iz predmeta Uvod u probleme politike i Savremene teorije pravde (2018/2019). Miloš Kovačević je do sada objavio pet naučnih radova i učestvovao je na sedam konferencija.

Završena doktorska disertacija formatirana je u skladu sa uputsvom Univerziteta u Beogradu. Doktorska disertacija se sastoji od Uvoda, pet poglavlja i Zaključka. Na kraju se nalazi spisak korišćene literature. Osnovni tekst doktorske disertacije podeljen je na sledeći način: Uvod, 2. Hijerarhijska analiza lične autonomije, 3. Rasprave o hijerarhijskoj analizi lične autonomije, 4. Društvena analiza lične autonomije: Kristman i Ošana, 5. Participacija, deliberacija i lična autonomija, 6. Deliberativna demokratija kao garant lične autonomije, Zaključak. Svako poglavlje podeljeno je na više manjih odeljaka.

2. Predmet i cilj disertacije

Predmet istraživanja u doktorskoj disertaciji Miloša Kovačevića je ispitivanje mogućnosti za očuvanje lične autonomije u kontekstu političkog odlučivanja, ili nešto specifičnije gledano, demokratskog odlučivanja. U prvom delu doktorske disertacije (poglavljja 2-4) najpre se analizira lična autonomija, dok se u drugom delu disertacije (poglavljja 5-6) lična autonomija razmatra u kontekstu različitih modela demokratskog odlučivanja. Iz tog razloga moglo bi se reći da doktorska disertacija ima dva osnovna cilja: jedan koji se odnosi na objašnjenje lične autonomije i drugi koji se odnosi na obrazloženje značaja lične autonomije u kontekstu političkog odlučivanja. U disertaciji se posebna pažnja posvećuje pitanju koji od modela demokratskog odlučivanja je u najvećoj meri osetljiv na ličnu autonomiju. S obzirom na navedeni cilj posebno se razmatraju modeli participativne demokratije i deliberativne demokratije. U završnom poglavlju se brani stav da je model deliberativne demokratije u najvećoj meri u skladu sa koncepcijom lične autonomije.

Kao što je već istaknuto osnovni ciljevi ove doktorske disertacije jesu određenje suštinskih karakteristika lične autonomije, kao i uloge lične autonomije u okviru demokratskog odlučivanja. Imajući to u vidu, u radu se ispituju mogućnosti za autonomno odlučivanje građana u demokratskom društvu, ali i mogućnost umanjavanja nelegitimnih uticaja (koji uključuju različite vrste manipulacije), na rezultate kolektivnog odlučivanja. Jedan od značajnih ciljeva istraživanja jeste da se pokaže na koji način procedura demokratskog odlučivanja može da doprinese zadovoljenju uslova nezavisnosti koji je karakterističan za ličnu autonomiju. U tom pogledu u disertaciji se brani stav da model deliberativne demokratije može u većoj meri da doprinese zadovoljenju tog uslova od drugih modela demokratskog odlučivanja.

3. Osnovne hipoteze

U svojoj doktorskoj disertaciji Miloš Kovačević polazi od nekoliko hipoteza koje su jasno postavljene u uvodnom delu rada. Prva hipoteza od koje se polazi glasi da su za određenje lične autonomije nužni kako uslov autentičnosti, tako i uslov nezavisnosti, ali i da je drugi uslov daleko značajniji za rešavanje problema nelegitimnih spoljašnjih uticaja. Druga hipoteza je da se na problem nelegitimnih spoljašnjih uticaja može odgovoriti na nivou kolektivnog izbora tako što bi procedura demokratskog odlučivanja podstakla autonomno formiranje preferencija. Treća osnovna hipoteza od koje kandidat polazi jeste da deliberativna demokratija predstavlja najbolji okvir za demokratsko odlučivanje koji može doprineti zaštiti lične autonomije građana.

4. Kratak opis sadržaja disertacije

U uvodnom delu rada definišu se osnovni pojmovi poput lične autonomije, delatnika, želje, nelegitimnih uticaja. Takođe se objašnjava zašto se lična autonomija nalazi u fokusu istraživanja. Pored toga se ukazuje na osnovne pretpostavke od kojih se u istraživanju polazi a to

su mogućnost autonomnog formiranja preferencija i da lična autonomija jeste nešto što je poželjno.

U poglavlju naslovljenom „Hijerarhijska analiza lične autonomije“, kao polazište se uzimaju dominantna gledanja na ličnu autonomiju u okviru savremene analitičke filozofije. Posebno se istražuje razlika između želja prvog reda i želja drugog reda, kao i formiranje preferencija ili želja prvog reda u skladu sa preferencijama ili željama višeg reda, zbog čega se čitava koncepcija naziva hijerarhijskom. Takođe se ispituje proceduralni karakter ovakvog shvatanja lične autonomije. To znači da se ne pretpostavljaju unapred bilo kakve vrednosti ili preferencije višeg reda koje služe kao osnova za formiranje i procenu preferencija prvog reda. Posebno se uzima u razmatranje Frankfurtova analiza slobode volje i koncepcija autonomije koja se odatle izvodi. Međutim, kroz razmatranje stanovišta Ronalda Dvorkina ukazuje se da je za autonomno formiranje želja ili preferencija pored zadovoljenja uslova autentičnosti, odnosno da neko može prepoznati želju kao svoju, nužno takođe zadovoljenje uslova nezavisnosti, odnosno da taj proces identifikacije sa određenom željom osoba treba sama da izvrši bez spoljašnjih uticaja. Ipak, s obzirom da ljudi žive u društvenom okruženju ovaj uslov nezavisnosti ne može se shvatiti u apsolutnom smislu, što otvara pitanje demaracije između opravdanih i neopravdanih uticaja na formiranje preferencija kojim se Miloš Kovačević bavi u poglavljima disertacije koja slede.

U poglavlju pod naslovom „Rasprave o hijerarhijskoj analizi lične autonomije“ kritički se preispituju dominantna gledišta u vezi sa ličnom autonomijom. Posebno se istražuju stanovišta teoretičarki Mejers i Fridman koje su ukazale na neka ograničenja u vezi sa standardnim shvatanjem lične autonomije. U poglavlju se takođe razmatra stanovište Alfreda Melea, kao i njegova kritika standardnog gledanja na ličnu autonomiju. Prvi odeljak ovog poglavlja posvećen je problemu nelegitimnih spoljašnjih uticaja s obzirom na mogućnost da racionalni kapaciteti za autonomno odlučivanje bivaju sve vreme očuvani, ali istorija formiranja preferencija višeg reda koje služe za merilo procene nije bila u skladu sa zahtevom nezavisnosti. U poglavlju se takođe ukazuje na to da standardne verzije propuštaju da uvide značaj samodefinisanja za autonomiju, odnosno mogućnost promene želja višeg reda. Ovo je važno jer je karakteristika standardnih verzija lične autonomije da se na želje višeg reda gleda kao na nešto što je stabilno i s obzirom na to čini osnovu za procenu želja prvog reda. Takođe se ukazuje na isuviše racionalistički

pristup hijerarhijske analize lične autonomije s obzirom da proces može biti dvosmeran, odnosno da na formiranje želja višeg reda takođe mogu uticati želje prvog reda ali i emocije.

U sledećem poglavlju, „Društvena analiza lične autonomije: Kristman i Ošana“ se posebno istražuje značaj lične istorije delatnika za autonomiju, kao i razlika između proceduralne i supstantivne koncepcije lične autonomije. U tom pogledu se ukazuje da standardna stanovišta u vezi sa ličnom autonomijom propuštaju da uvide značaj društvenih okolnosti i lične istorije delatnika. Uvažavanje značaja lične istorije delatnika znači da je za ličnu autonomiju važno da delatnik može da sagleda svoju prošlost i put kojim je formirao svoje preferencije. Po Kristmanovom stanovištu, ako se neko nakon kritičke refleksije ne oseća otuđeno od neke želje koja je nastala u prošlosti onda se može reći da je autonoman ali i proceduralno nezavisan u smislu da nije pretrpeo nelegitimni spoljašnji uticaj. Za razliku od toga, Ošana uzima u obzir dodatne uslove koji idu dalje od proceduralnog shvatanja a koji uključuju adekvatnu informisanost, mogućnost odupiranja arbitrarnom uticaju bez prevelikog tereta, ekonomsku samoodrživost itd. Kovačević smatra da Ošanino shvatanje ima određene prednosti u odnosu na Kristmanovo proceduralno gledanje na ličnu autonomiju. Na osnovu razmatranja u ovom poglavlju se zaključuje da bi hijerarhijsko shvatanje lične autonomije koje uključuje uslove autentičnosti i nezavisnosti trebalo da bude dopunjeno uslovima karakterističnim za društvenu analizu lične autonomije.

U poglavlju pod naslovom „Participacija, deliberacija i lična autonomija“, razmatraju se modeli odlučivanja karakteristični za participativnu demokratiju. Zaključuje se da iako participativna demokratija ima mnoštvo pozitivnih efekata potencijalno izlaže građane tiraniji većine u meri u kojoj se zasniva na većinskom glasanju kao bazičnom mehanizmu odlučivanja. Zbog toga se kao alternativni model razmatra koncepcija participativne deliberativne demokratije koja bi u većoj meri bila osetljiva na ličnu autonomiju. Kovačević zastupa stanovište da ova koncepcija ima prednosti u odnosu na prethodnu, zbog čega se u sledećem poglavlju detaljno razmatra na koji način deliberativna demokratija može da doprinese zaštiti i unapređenju lične autonomije.

U poglavlju „Deliberativna demokratija kao garant lične autonomije“, istražuju se razlozi zbog kojih procedura javne deliberacije u većoj meri od drugih procedura demokratskog odlučivanja može doprineti ličnoj autonomiji. U tom pogledu posebno se istražuje Koenova

konceptija deliberativne demokratije pošto ovaj autor argumentuje da se upravo tim putem može doći do autonomnog odlučivanja o političkim pitanjima. Kovačević razmatra pitanja u kojoj meri deliberativna demokratija može da umanjí značaj adaptivnih i akomodacionih preferencija. Međutim, iako brani stanovište da se putem javne deliberacije može smanjiti uticaj ovakvih preferencija, on kritikuje Koenovo stanovište da ne uzima dovoljno u obzir mogućnost autonomnog formiranja preferencija višeg reda čemu proces javne rasprave takođe može u velikoj meri da doprinese.

U zaključku se sumiraju rezultati istraživanja i posebno ukazuje na širi značaj autonomnog formiranja preferencija u vezi sa demokratskim odlučivanjem.

5. Ostvareni rezultati i naučni doprinos disertacije

Iako se značajan broj radova bavi ulogom autonomije u kontekstu demokratskog odlučivanja, oni su većinom usmereni na moralnu autonomiju. Za razliku od toga, značajan doprinos doktorske disertacije Miloša Kovačevića ogleda se u tome što u navedenom kontekstu prvenstveno razmatra ulogu lične autonomije. Iako su pojedini teoretičari istakli značaj veze između deliberativne demokratije i lične autonomije, u doktorskoj disertaciji Miloša Kovačevića se ta veza razmatra na sistematski način polazeći od analize lične autonomije koja se potom istražuje s obzirom na različite modele demokratskog odlučivanja, i to pre svega u kontekstu modela javne deliberacije. U disertaciji je na ubedljiv način obrazloženo pod kojim uslovima se može očekivati da lična autonomija građana bude očuvana u procesu demokratskog odlučivanja.

Manji nedostatak u vezi sa radom odnosi se na terminološko rešenje koje se koristi na kraju trećeg poglavlja u vezi sa koncepcijom lične autonomije koja se zastupa u radu. Naime, Kovačević preferiranu koncepciju lične autonomije naziva eklektičkom, što može sugerisati puki spoj raznorodnih elementa, a što je u suprotnosti sa kompleksnom povezanošću elemenata koja se brani u radu. U svakom slučaju, ova kritička napomena ni na koji način ne umanjuje veoma pozitivnu ocenu u vezi sa ostvarenim rezultatima i naučnim doprinosom disertacije.

6. Zaključak

Na osnovu prethodne analize, zaključujemo da je doktorska disertacija „Lična autonomija i političko odlučivanje“ doktoranda Miloša Kovačevića, originalno i samostalno naučno delo, kao i da je u svemu urađena u skladu sa odobrenom prijavom. Imajući u vidu naučni doprinos doktorske disertacije sa zadovoljstvom predlažemo da se prihvati naša pozitivna ocena doktorske disertacije kako bi se stekli uslovi za njenu usmenu odbranu.

Beograd, 2. 10. 2023.

Članovi komisije:

dr Ljiljana Radenović, redovni profesor,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

dr Aleksandar Dobrijević, docent,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

dr Bojan Blagojević, docent,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu